

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาการจัดองค์กรในพระพุทธศาสนาเถรวาท : ศึกษากรณีการจัดองค์กรวัดหนองป่าพง มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยดังนี้ ๑) เพื่อศึกษาการจัดองค์กรในพระพุทธศาสนาเถรวาท ๒) เพื่อศึกษาการจัดองค์กรของวัดหนองป่าพง ๓) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์การจัดองค์กรในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับการจัดองค์กรของวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี จากการศึกษา มีข้อสรุปดังนี้

๕.๑.๑ การจัดองค์กรสงฆ์สมัยพุทธกาล

จากการศึกษาพบว่าในการจัดตั้งองค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าทรงจัดองค์กรคณะสงฆ์ตามสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมการจัดองค์กรคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนา จึงมีลักษณะที่เป็นการเฉพาะและเหมาะสมกับธรรมชาติทางภูมิศาสตร์และสังคมอินเดียในสมัยนั้น ดังจะเห็นผลสำเร็จได้จากการที่พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงและแพร่หลายในสังคมอินเดียขณะนั้นเพราะพระพุทธเจ้าทรงจัดองค์กรคณะสงฆ์ด้วยการที่ทรงคำนึงถึงจุดมุ่งหมายของพระศาสนาเป็นหลัก โดยทรงอาศัยสภาพแวดล้อมของสังคมทั้งภายนอกและภายในสังคมสงฆ์เป็นองค์ประกอบ ในการบริหารและจัดการให้การดำเนินกิจการขององค์กรคณะสงฆ์เป็นไปด้วยดี องค์กรสงฆ์ช่วงเริ่มต้นพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติหลักวินัยสำหรับเป็นเครื่องมือในการบริหารงานคณะสงฆ์ และเป็นกฎระเบียบให้สงฆ์ปฏิบัติโดยเฉพาะสงฆ์ที่ยังเป็นปุถุชน หลักวินัยจะทำให้คณะสงฆ์เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน นอกจากหลักวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติขึ้นแล้ว พระองค์ยังมอบการอุปสมบทซึ่งในช่วงแรกพระองค์ให้การอุปสมบทเอง เมื่อมีผู้ศรัทธามากขึ้น พระองค์ได้มอบการอุปสมบทให้เป็นหน้าที่ของสงฆ์ที่เรียกว่าญาติติจตุตถกรรมวาจา โดยมีอุปัชฌาย์อาจารย์เป็นผู้รับหน้าที่ให้การอบรมผู้ที่เข้ามาอุปสมบทใหม่เพื่อเป็นการแบ่งเบาภาระของพระองค์เอง จากจุดนี้จะเห็นว่าการบริหารองค์กรของพระพุทธเจ้านั้นเป็นไปในลักษณะยืดหยุ่น มีความเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความเหมาะสมในการบริหารอยู่เสมอ ทำให้องค์กรสงฆ์มีความเจริญและเติบโตอย่างรวดเร็ว

นอกจากหลักวินัยและการมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการอุปสมบทแล้ว พระพุทธเจ้าได้แบ่งงานให้คณะสงฆ์ได้รับผิดชอบเช่น อุปัชฌาย์วัตร อาคันตุกวัตร เสนาสนวัตร ภัตตุเทศก์ เป็นต้น ซึ่งแต่ละตำแหน่งนั้นมีพระสงฆ์รับผิดชอบในการทำหน้าที่แต่ละตำแหน่ง ทำให้การบริหาร

องค์กรสงฆ์มีความคล่องตัว นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งสำหรับผู้ที่มีความชำนาญเฉพาะด้านอีกเช่น ตำแหน่งพระวินัยธร ตำแหน่งพระธรรมธร ซึ่งพระวินัยธรนั้นดูแลรับผิดชอบตรวจสอบในการประพฤติปฏิบัติตามพระวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติขึ้น ส่วนพระธรรมธรนั้นมีหน้าที่ในการแสดงธรรมหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในการแสดงธรรม นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งเฉพาะตัวสำหรับผู้มีความรู้ความสามารถพิเศษคือตำแหน่งเอตทัคคะในด้านต่าง ๆ เช่นพระสารีบุตรเป็นเอตทัคคะในด้านเป็นผู้มีสติปัญญามาก พระโมคคัลลานะเป็นเอตทัคคะในด้านผู้มีฤทธิ์เป็นต้น ตำแหน่งเอตทัคคะนี้พระพุทธเจ้าแต่งตั้งให้ทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา

รูปแบบการจัดองค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น มีความสัมพันธ์กับการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งในการปกครองคณะสงฆ์หรือการบริหารงานคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลนั้น มีลักษณะที่น่าเป็นไปได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้ระบอบสามัคคีธรรมหรือที่นิยมเรียกในปัจจุบันว่าระบอบประชาธิปไตย^๑ ให้เป็นแม่บทในการปกครองคณะสงฆ์ รูปแบบการจัดองค์กรในพระพุทธศาสนาเมื่อนำรูปแบบการบริหารจัดการสมัยใหม่มาเปรียบเทียบแล้วจะประกอบด้วย ๑) การกำหนดวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับองค์กรทุกองค์กร เพราะวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายเป็นเสมือนเข็มทิศสำหรับการเดินทางพระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนาต้องอยู่ภายใต้พระธรรมวินัย และต้องปฏิบัติตามพระธรรมวินัยโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อหลุดพ้นจากกองทุกข์ เข้าสู่พระนิพพาน ๒) การแบ่งงาน จากเหตุการณ์ที่พระพุทธเจ้าทรงส่งพระสาวกออกประกาศหลักธรรมคำสอนของพระองค์จะเห็นได้ชัดถึงการแบ่งหน้าที่ แบ่งงานกันทำ เมื่อพระสงฆ์ยังมีน้อยพระองค์ก็ให้ไปทิศละหนึ่งองค์เพื่อให้การเผยแผ่เป็นไปในวงกว้าง เมื่อพระสงฆ์มีเพิ่มมากขึ้นพระองค์ได้แบ่งงานและมอบหน้าที่ให้พระสงฆ์แต่ละรูปตามความถนัด ความรู้ ความสามารถของแต่ละรูป เช่นการให้มีพระอุปัชฌาย์ อาจารย์ และตำแหน่งเอตทัคคะเป็นต้น ๓) การมอบหน้าที่การมอบหมายหน้าที่ในองค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาล เริ่มจากที่พระพุทธองค์ทรงส่งพระสาวกออกประกาศเผยแผ่พระศาสนา ปรากฏว่ามีกุลบุตรต้องการบวชด้วยจำนวนมากและเมื่อมีผู้ต้องการจะบวชพระสาวกก็จะนำมาเฝ้าพระพุทธองค์เพื่อบวชให้ ซึ่งเป็นความลำบากแก่พระสาวกและผู้ที่ต้องการจะบวช พระพุทธองค์จึงทรงประทานอนุญาตให้พระสาวกเป็นพระอุปัชฌาย์ บวชกุลบุตรที่มีศรัทธาในท้องถิ่นและชนบทนั้นๆ ได้โดยไม่ต้องนำมาเฝ้าพระองค์ด้วยวิธี “ติสรณคณูปสัมปทา” ทั้งนี้เพื่อเป็นการอำนวยความสะดวกให้แก่พระสาวกในการดำเนินการเผยแผ่พระศาสนา และมีพัฒนาการเป็นไปตามลำดับตามความเจริญขององค์กรคณะสงฆ์ ๔) การแบ่งสายการบังคับบัญชา ผู้บังคับบัญชา ตามนัยทางพระพุทธศาสนาเทียบเคียงได้กับคำในความหมายของคำว่า อุปัชฌายาจารย์ ที่หมายถึง

^๑แสวง อุดมศรี,การปกครองคณะสงฆ์ไทย,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มปป),หน้า ๔๑.

เป็นผู้รับให้การฟังฟัง เป็นผู้ฝึกสอน และเป็นผู้ปกครอง คอยดูแลรับผิดชอบ ส่วนผู้ใต้บังคับบัญชานั้น ได้แก่ สัทธวิหาริก (แปลว่า ผู้อยู่ด้วย) หรือ อันเตวาสิก ๕) การประสานงาน เป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับการอยู่ร่วมกันเป็นจำนวนมากพระพุทธเจ้าทรงตรัสถึงหลักธรรมที่เกี่ยวกับการที่จะช่วยให้คนมาประสานกัน ไปด้วยกัน ไว้อย่างมากมาย เช่น สังคหวัตถุ ๔ ธรรมเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจ^๒ และสาราณียธรรม ๖ ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงหรือธรรมเป็นเหตุให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ เป็นไปเพื่อสงเคราะห์กันเพื่อความไม่วิวาท เพื่อความความสามัคคี เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน^๓ เป็นต้น

จากการวิเคราะห์ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อสรุปคือ การบริหารจัดการองค์กรของพระพุทธเจ้านั้นพระองค์ทรงให้บุคลากรในองค์กรสงฆ์คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาขึ้นอยู่กับระบบที่วางไว้ มากกว่าจะขึ้นอยู่กับบุคคล จะเห็นได้คือตอนที่พระองค์จะปรินิพพานพระอานนท์ทูลถามว่าจะแต่งตั้งพระเถระรูปใดเป็นพระศาสดาแทน พระองค์ตรัสว่าพระธรรมวินัยที่พระองค์ตรัสไว้แล้วจะเป็นพระศาสดาแทน นั่นก็หมายความว่าพระวินัย กฎระเบียบต่างๆ วัตรต่างๆ ที่พระองค์ตรัสไว้แล้ว ให้พุทธบริษัททั้ง ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาปฏิบัติตามที่ตรัสไว้เสมอมีพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์อยู่ ด้วยเหตุดังกล่าวมาจึงทำให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่นคงมาถึงปัจจุบันนี้ อย่างไรก็ตาม ถ้าเปรียบเทียบการจ้ององค์กรคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลกับลักษณะการจ้ององค์กรสมัยใหม่แล้ว สังคมสงฆ์ในสมัยพุทธกาลยังไม่มีการจัดรูปแบบเหมือนกับองค์กรที่มีการบริหารจัดการในสมัยใหม่ เป็นแต่เพียงกระบวนการการทำงานที่ของพระภิกษุที่อยู่ร่วมกันในอาวาสหนึ่ง ซึ่งมีสิทธิเท่าเทียมกันในการที่จะช่วยเหลือทำหน้าที่ดูแล รักษาและดำเนินการให้ชีวิตความเป็นอยู่ ความคิด คำพูด การกระทำของพระภิกษุแต่ละรูปให้เป็นไปตามหลักของพระธรรมวินัย ที่เป็นแม่แบบในการปกครององค์กรสงฆ์ในสมัยพุทธกาลเท่านั้น การนำแนวคิดในการจ้ององค์กรคณะสงฆ์สมัยพุทธกาลมาใช้กับองค์กรคณะสงฆ์ไทยในสมัยปัจจุบัน เป็นการนำมาใช้โดยจำแนกตามลักษณะของงานที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบันซึ่งสามารถแบ่งเป็น ๖ ด้านคือ ๑) ในด้านการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อให้การจัดการปกครองคณะสงฆ์ เป็นการปรับสภาพที่เอื้อประโยชน์ต่อการดำเนินกิจการขององค์กรคณะสงฆ์ในส่วนอื่น ๆ ๒) ในด้านการศึกษาของสงฆ์เป็นการนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อแก้ไขปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ที่กำลังประสบอยู่ในหลาย ๆ ด้าน ดัชนีการแก้ไขอย่างถูกต้องตามสภาพการของปัญหานั้น ๆ เพื่อที่จะใช้การศึกษาของคณะสงฆ์มาเป็นตัวเชื่อมในการแก้ไขปัญหาส่วนอื่นๆ ของคณะสงฆ์ ๓) การศึกษาสงเคราะห์ของคณะสงฆ์เป็น

^๒ อด.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐ – ๕๑.

^๓ ม.อ. (ไทย) ๑๔/๕๔/๕๙ – ๖๐.

การนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อให้การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่มีการดำเนินการอยู่ในปัจจุบัน เป็นไปอย่างถูกต้องเหมาะสม ตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา ๔) ในด้านการเผยแผ่พระศาสนาของคณะสงฆ์ เป็นการนำแนวคิดมาปรับใช้เพื่อให้การเผยแผ่พระศาสนาเป็นไปอย่างมีเป้าหมาย และมีผู้รับผิดชอบในการจัดการเผยแผ่อย่างแท้จริง ๕) ในด้านการสาธารณูปการคณะสงฆ์ เป็นการปรับใช้ด้วยการยึดหลักการจัดการสาธารณูปการของคณะสงฆ์ เพื่อให้สนองตอบต่องานด้านการศึกษาและเผยแผ่พระศาสนาเป็นสำคัญ ๖) ในด้านการสาธารณสงเคราะห์ของสงฆ์ เป็นการปรับใช้เพื่อให้การจัดการสงเคราะห์เป็นไปอย่างถูกต้องตรงตามหลักการของพระพุทธศาสนา คือมุ่งเน้นการสงเคราะห์ด้านจิตใจหรือหลักธรรม

๕.๑.๒ การจัดการสงฆ์ของวัดหนองป่าพง

จากการศึกษาพบว่าวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ซึ่งก่อตั้งโดยพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) เป็นสำนักปฏิบัติธรรมกรรมฐานที่มีลูกศิษย์เข้าไปฝากตัวเป็นลูกศิษย์ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ มีวัดสาขาอยู่ทั่วประเทศไทยและต่างประเทศ แม้ว่าพระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทฺโท) จะมรณภาพไปแล้วหลายปี แต่การดำเนินกิจกรรมต่างๆ ทั้งการปฏิบัติธรรม การเผยแผ่พุทธศาสนา ยังดำเนินไปได้ด้วยดี เหมือนกับสมัยที่พระโพธิญาณเถระยังมีชีวิตอยู่ จากการศึกษากิจการของวัดหนองป่าพง เห็นได้ว่าวัดหนองป่าพงไม่ได้กำหนดรูปแบบการจัดการสงฆ์ขึ้นมาใหม่แต่วัดหนองป่าพงใช้รูปแบบการปกครอง การบริหารตามที่คณะสงฆ์ไทยกำหนดไว้ คือมีการสร้างวัดที่ถูกต้องตามกฎหมาย มีการตั้งเจ้าอาวาสตามระเบียบวิธีที่กำหนดไว้ในกฎหมายเถรสมาคม แต่การบริหารจัดการตามกำหนดกฎเกณฑ์ของมหาเถรสมาคมเป็นเสมือนรูปลักษณ์ภายนอก แต่ภายในสำนักวัดหนองป่าพงนั้น พระโพธิญาณเถระได้ประยุกต์หลักการจัดการสงฆ์ในสมัยพุทธกาลมาใช้ในการจัดการสงฆ์ของวัดหนองป่าพงและวัดสาขา คือมีการกำหนดวัตถุประสงค์ การแบ่งงานกันทำการมอบหมายหน้าที่ การแบ่งสายการบังคับบัญชา และการประสานงาน และนำหลักธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้มาใช้กับพระสงฆ์ที่มาฝากตัวเป็นศิษย์ของท่านอย่างเข้มงวด คือใครจะมาอยู่ในสำนักวัดหนองป่าพงต้องประพฤติปฏิบัติให้ตรงตามหลักพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพราะพระโพธิญาณเถระท่านถือว่าหลักธรรมวินัยทำให้พระศาสนารุ่งเรืองและตั้งมั่น คำพูดของท่านที่ว่า “ยอมตายเสียดีกว่า ที่จะประพฤติผิดพระธรรมวินัย หรือที่ว่า “ถ้าไม่เคารพพระธรรมวินัย ก็เหมือนไม่เคารพพระพุทธเจ้า” คำพูดเหล่านี้เป็นที่ยืนยันถึงความเคารพและเทอดทูนหลักพระธรรมวินัยของพระโพธิญาณเถระได้อย่างแท้จริง นอกจากหลักธรรมวินัยแล้ว พระโพธิญาณเถระยังมีเครื่องมือในการบริหาร ปกครองวัดหรือองค์กรของท่านอีกคือ หลักวัตร ๑๔ ซึ่งก็เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าอนุญาตให้มีได้ หลักธุดงค์วัตร ๑๓ เป็นหลักที่ปฏิบัติเพื่อขัดเกลาจิตใจให้ดี และการถือให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจกรรมทั้งปวง เป็นสิ่งที่พระโพธิญาณเถระให้

ความสำคัญ การประพฤติปฏิบัติที่มุ่งตรงต่อหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าอย่างแท้จริง เพื่อขัดเกลาดนเอง ขจัดกิเลสของพระโพธิญาณเถระและคณะสงฆ์วัดหนองป่าพง เป็นสาเหตุทำให้วัดหนองป่าพงและคณะสงฆ์วัดหนองป่าพงและวัดสาขามีความเจริญรุ่งเรืองเป็นที่เคารพนับถือทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ทำให้วัดหนองป่าพงและวัดสาขาเจริญมั่นคงมาได้จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้แม้ว่าพระโพธิญาณเถระจะมรณภาพไปแล้วก็ตาม

๕.๑.๓ วิเคราะห์ความสัมพันธ์การจัดองค์กรในพุทธศาสนาเถรวาทกับวัดหนองป่าพง

จากการศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์การจัดองค์กรในพุทธศาสนาเถรวาทกับการจัดองค์กรของวัดหนองป่าพง โดยใช้รูปแบบการจัดองค์กรสมัยใหม่คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ การแบ่งงาน การมอบหมายหน้าที่ การแบ่งสายงานการบังคับบัญชา และการประสานงานมาเป็นกรอบในการวิเคราะห์แล้วพบว่าพระพุทธเจ้าทรงใช้หลักธรรมวินัยที่พระองค์บัญญัติขึ้นในการบริหาร ปกครองคณะสงฆ์ โดยพระองค์ปรับสภาพการบริหาร การปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามความเหมาะสมและความเปลี่ยนแปลงของสังคมโดยไม่ทำให้ระบบพระธรรมวินัยเสียหาย นอกจากนี้เมื่อคณะสงฆ์มีจำนวนมากขึ้น มีผู้เลื่อมใสศรัทธาออกบวชมากขึ้น พระองค์ก็ทรงมอบหมายให้พระสาวกผู้มีความรู้ความสามารถช่วยรับผิดชอบในการบริหารและปกครองคณะสงฆ์เช่นการมอบให้สงฆ์เป็นใหญ่ในการรับบุคคลเข้าสู่ศาสนาคือการบวช การอนุญาตให้มีอุปัชฌาย์ การแต่งตั้งพระวินัยธร พระธรรมกถึก การมอบภาระหน้าที่ด้านต่างๆ ในการบริหารตามความถนัด ความสามารถของพระสาวกแต่ละรูปเป็นต้น รูปแบบการจัดองค์กรและบริหารองค์กรของพระพุทธศาสนามีการกำหนดวัตถุประสงค์ไว้อย่างชัดเจนคือนิพพาน การแบ่งงาน การมอบหน้าที่รับผิดชอบ การแบ่งสายการบังคับบัญชา และการประสานงาน พระพุทธเจ้าทรงกระทำเมื่อมีผู้เข้ามาอุปสมบทและมีบุคลากรในพุทธศาสนามากขึ้น ซึ่งการจัดองค์กรในพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาลเป็นเหตุให้พุทธศาสนาเจริญมั่นคงมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ การจัดองค์กรคณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าในสมัยพุทธกาล คือ การที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติพระธรรมวินัย เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการปกครองและให้การศึกษาพัฒนาตนเองของสมาชิกในองค์กรคณะสงฆ์ ให้ได้บรรลุจุดมุ่งหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา โดยพระธรรมวินัยจะครอบคลุมระบบการดำเนินชีวิตทุกอย่าง เริ่มตั้งแต่กำหนดคุณสมบัติ สิทธิหน้าที่ และวิธีการรับสมาชิกใหม่เข้าสู่ชุมชนคือสงฆ์ การดูแลสมาชิกใหม่ การแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ทำกิจการสงฆ์ พร้อมด้วยคุณสมบัติและหน้าที่ที่กำหนดให้ และรวมถึงระเบียบเกี่ยวกับการแสวงหา การจัดทำ การเก็บรักษา และการแบ่งสรรปัจจัย^๔ โดยเป็นระเบียบปฏิบัติเพื่อให้สงฆ์ได้หมายรู้ร่วมกันใน

^๔พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรม จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๔๔๘ – ๔๔๙.

สังคัมสังฆ์ เช่น ระเบียบการรับและจัดแบ่งส่วนอาหารการทำจีวร และข้อปฏิบัติเกี่ยวกับจีวร การจัดสรรที่อยู่อาศัย ระเบียบวิธีดำเนินการประชุม การโจทก์หรือฟ้องคดี ข้อปฏิบัติของการโจทก์ จำเลยและผู้วินิจฉัยคดี วิธีดำเนินการและตัดสินคดีการลงโทษแบบต่าง ๆ เป็นต้น พระโพธิญาณเถระ (ชา สุภทโท) ได้ดำเนินการบริหาร การปกครอง โดยใช้แบบแผนที่พระพุทธเจ้าวางไว้ เริ่มตั้งแต่การรับพระภิกษุสงฆ์ที่จะเข้ามาอยู่วัดหนองป่าพง ต้องมีการกลั่นกรองให้ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัย การอบรมด้วยการฝึกจิต การทำกิจวัตรต่างๆ เป็นไปอย่างเข้มข้น เมื่อพระภิกษุสงฆ์ที่ได้รับการอบรมจากสำนักวัดหนองป่าพงมีจำนวนมาก พระโพธิญาณเถระได้ส่งพระที่เป็นลูกศิษย์ที่มีความรู้ ความสามารถได้ไปอยู่ในวัดสาขาต่างๆ เพื่อเป็นการเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองสืบไป จึงเห็นได้ว่าการบริหารจัดการองค์กรคณะสงฆ์ หรือการปกครองคณะสงฆ์ของพุทธศาสนาเถรวาทกับวัดหนองป่าพงมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด

๕.๒. ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการจัดองค์กรของวัดหนองป่าพง อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี ผู้วิจัยเห็นว่ายังมีประเด็นที่น่าศึกษาเพิ่มเติม สมควรที่จะมีการศึกษาวิจัยเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อคณะสงฆ์และสังคมต่อไป

๕.๑.๑ คณะสงฆ์ควรนำผลการวิจัยครั้งนี้ไปศึกษาและประยุกต์หลักการจัดการองค์กรในพุทธศาสนาเถรวาทและการจัดการองค์กรของวัดหนองป่าพงโดยเฉพาะในประเด็นการนำหลักพระธรรมวินัยมาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการองค์กรสงฆ์อย่างจริงจัง เพื่อให้องค์กรสงฆ์เป็นองค์กรหลักในการทำให้พุทธศาสนาเจริญอย่างมั่นคง และเป็นที่ยึดทางจิตวิญญาณของพุทธบริษัทได้อย่างแท้จริง

๕.๑.๒ สำหรับผู้ที่สนใจจะทำวิจัยต่อไปผู้วิจัยเสนอให้ศึกษาวิจัยในประเด็นต่อไปนี้

๑) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์การจัดการองค์กรและการบริหารองค์กรของสำนักวัดสวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

๒) ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ผลสัมฤทธิ์การเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศของสาขาวัดหนองป่าพงในต่างประเทศ

๓) ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบการเผยแผ่พุทธศาสนาในต่างประเทศของพระสงฆ์ชาวต่างประเทศที่เป็นลูกศิษย์ของพระโพธิญาณเถระกับพระสงฆ์ไทยที่เป็นพระธรรมทูตสายต่างประเทศว่ามีรูปแบบการเผยแผ่และการบริหารจัดการเหมือนและแตกต่างกันอย่างไร